

Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarning yoshlar axborot madaniyatiga ta'siri

**Qudratov Sirojiddin
Xolmatovich**

*ISFT (international school of finance
technology and science) instituti
1-bosqich mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarning yoshlar axborot madaniyatini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi yoshlarning axborotni qabul qilish, saralash va undan foydalanish ko'nikmalariga bevosita ta'sir ko'rsatishi yoritilgan. OAV va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongida axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash hamda ijtimoiy faollikni oshirish bilan birga, noto'g'ri yoki zararli axborot ta'siri xavfini ham yuzaga kelishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy platformalar, bloglar, vloglar, ta'lim portallari, onlayn kurslar, Ommaviy axborot vositalari, raqamli platformalar, axborot texnologiyalari.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar yoshlar uchun doimiy ravishda yangi ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Bu axborotning tez yetib borishi va ko'pligi yoshlarning tez qaror qabul qilish, bir vaqtning o'zida ko'p ma'lumotni qabul qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Biroq cheksiz axborot oqimi yoshlarda e'tibor va chalg'ituvchanlik darajasini oshirishi, chuqur tahlil qila olishni qiyinlashtirishi ham mumkin. Raqamli platformalar va OAV yoshlarni faqat axborot iste'molchilari emas, balki axborotni tanqidiy baholay oladigan shaxslar sifatida shakllantirishga yordam beradi. Yoshlar noto'g'ri ma'lumot, manipulyatsiya va propaganda mexanizmlarini aniqlashni o'rganmoqdalar — bu esa axborot savodxonligini oshiradi.

Ijtimoiy platformalar yoshlarni ijtimoiy muammolar, madaniy voqealar, siyosiy jarayonlar bilan faol tanishtiradi. Bu ularning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, faol ishtirok etish va fikr almashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Raqamli platformalarda tarqaladigan noto'g'ri yoki manipulyativ axborot yoshlarning ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu:

- stereotiplar,
- vahima tarqatish,
- xakerlik kontenti,
- uydirma yangiliklar shaklida bo'lishi mumkin.

Shuning uchun yoshlar orasida manbalarni tekshirish va axborotni tasdiqlangan manbalardan olgan holda baholash muhim.

Raqamli platformalar nafaqat iste'molchi balki ijodkor bo'lish imkonini beradi.

Yoshlar:

- bloglar, vloglar,
- ta'lim portallari,
- onlayn kurslar orqali yangi ko'nikmalar egallaydi,
- o'z bilimini keng auditoriya bilan bo'lishadi. Bu esa axborot madaniyatini yanada boyitadi.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar yoshlar axborot madaniyatini shakllantirishda juda katta rol o'ynaydi. Ular yoshlarni tezkor axborotga moslashuvchan, texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmasi yuqori insonlarga aylantiradi. Biroq bu jarayonda axborotni tanlash va tanqidiy baholash ko'nikmalari, savodxonlik va mas'uliyat bilan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Shu sababli yoshlarni media-savodxonlik bo'yicha o'qitish va yo'naltirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarning yoshlar axborot madaniyatiga ta'siri masalasi ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan insonning ma'naviy va ijtimoiy mavjudligining eng nozik qatlamlarini qamrab oluvchi murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisadir. Chunki axborot makonining zamonaviy strukturasi, ayniqsa raqamli platformalarning keskin rivojlanishi natijasida inson tafakkuri va ijtimoiy ong yangi turdagi "axborot muhitida mavjudlik" holatiga o'tmoqda. Ommaviy axborot vositalari endilikda shunchaki xabar uzatuvchi yoki axborot manbai bo'lib qolmay, balki shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi, ijtimoiy ongining shakllanishi va ma'naviy qadriyatlar tizimini belgilovchi global falsafiy mexanizmga aylanmoqda.

Yoshlar axborot madaniyati aynan shu muhitda ommaviy kommunikatsiya va raqamli tarmoqlarning ijtimoiy-tarixiy o'zgarishlari ta'sirida shakllanadi. D.Bell o'zining "Postindustrial jamiyatning kelajagi" nomli asarida bu jarayonni quyidagicha izohlaydi: "Axborot va bilim jamiyatda ishlab chiqarishning asosiy resursiga aylandi; axborot oqimlarining boshqaruvi insonning ijtimoiy rolini va madaniy qadriyatlarini aniqlab beradi"¹. Bellning ushbu fikrida ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy determinatsiyasi yaqqol ko'rinadi — ya'ni ijtimoiy ong, iqtisodiy faoliyat va ma'naviy qadriyatlar endilikda axborot ishlab chiqarish va tarqatish jarayonlariga bog'liqdir. Falsafiy jihatdan bu qarash modernizm paradigmasiga xos bo'lib, ijtimoiy tizimlarning asosini axborot jarayonlari tashkil etishini ko'rsatadi. Biroq tanqidiy yondashuv shuni ko'rsatadiki, Bell ijtimoiy ongni texnologik jarayonlarga haddan tashqari bog'lab qo'ygan. Aslida, axborotning ijtimoiy mohiyati nafaqat ishlab chiqarish resursi, balki insonni o'zligiga qaytaruvchi ma'naviy kuch sifatida ham ko'rilmog'i lozim. E. Toffler esa "Uchinchi to'lqin" asarida ommaviy axborot vositalarining inson tafakkuriga kiritgan o'zgarishlarini tahlil qilib, shunday yozadi: "Axborot texnologiyalari jamiyatni yangi turdagi sivilizatsiyaga olib keldi, bunda odamlar axborot oqimlari orqali yashaydi, fikrlaydi va qaror qabul qiladi"². Tofflarning bu fikrida raqamli muhit inson tafakkurining muhitiga aylangan degan g'oya ilgari suriladi. Ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan bu fikrning dolzarbligi shundaki, inson endi nafaqat axborotni o'rganadi, balki uning ichida mavjud bo'ladi. Shunga qaramay, Tofflarning yondashuvi texnokratik

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – Москва: Академия, 1999. – С. 62–67.

² Тоффлер Е. Третья волна. – Москва: АСТ, 2002. – С. 172–176.

xarakterga ega bo‘lib, unda insonning axborotdan foydalanishdagi axloqiy mas‘uliyati va ma‘naviy erkinligi masalasi yetarlicha tahlil qilinmagan. Axborot madaniyatini falsafiy kategoriya sifatida talqin qilish shuni ko‘rsatadiki, insonning axborot muhitidagi faoliyati uning ma‘naviy o‘zini anglash jarayonidir.

G.G‘affarova o‘zining “Murakkab tizimlarda axborot generatsiyasining falsafiy-metodologik asoslari” asarida axborotning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini quyidagicha yoritadi: “Axborot inson tafakkurining o‘zini anglash jarayonida namoyon bo‘ladigan ontologik hodisa bo‘lib, u jamiyatning ma‘naviy tizimida yangi ijtimoiy haqiqatlarni yaratadi”³. Olimaning bu fikri ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarning inson ongiga ontologik darajada kirib borishini tasdiqlaydi. Ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan bu qarash ijobiydir, chunki axborot insonning borliqni anglash vositasiga aylanganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tanqidiy jihatdan aytganda, G‘affarovaning konsepsiyasida axborotning sotsiologik aspekti — ya‘ni ommaviy kommunikatsiya muhitining kuch munosabatlari, mafkuraviy dominantlari va axborot siyosati bilan bog‘liq jihatlar yetarlicha ochilmagan. Chunki raqamli platformalar inson tafakkuriga faqat bilim orqali emas, balki mafkuraviy manipulyatsiya vositasi sifatida ham ta‘sir ko‘rsatadi. Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar yoshlar axborot madaniyatini shakllantirishda muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning ta‘siri quyidagi asosiy jihatlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi:

Birinchi, OAV va raqamli platformalar yoshlarning axborotga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. Yoshlar axborotni izlash, qabul qilish, qayta ishlash va ulardan foydalanish jarayonida media makonning faol ishtirokchisiga aylanadi. Bu esa ularning axborot savodxonligi va dunyoqarashini kengaytiradi.

Ikkinchi, raqamli platformalar yoshlar ongida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Turli manbalar, qarashlar va fikrlar bilan to‘qnash kelish orqali yoshlar axborotni solishtirish, tahlil qilish va xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

Uchinchi, OAV yoshlarning **ijtimoiy va fuqarolik faolligini oshiradi**. Yangiliklar, muhokamalar, ijtimoiy tarmoqlardagi munozaralar yoshlarni jamiyatda sodir bo‘layotgan jarayonlarga befarq bo‘lmaslikka undaydi.

To‘rtinchi, raqamli muhit yoshlar axborot madaniyatiga **salbiy ta‘sirlarni** ham olib kelishi mumkin. Soxta xabarlar, axborot manipulyatsiyasi, haddan tashqari axborot oqimi yoshlarning ongiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois axborotni tanlab qabul qilish va ishonchli manbalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish zarur.

Xullas, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar yoshlar axborot madaniyatini shakllantirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun yoshlarda media-savodxonlik, mas‘uliyatli axborot iste‘moli va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

B.Primov yoshlarning axborot madaniyatini ijtimoiy-axloqiy mezon sifatida ko‘rib, shunday yozadi: “Axborot oqimining jadallashuvi sharoitida yoshlarning ma‘naviy-axloqiy immunitetini shakllantirish ommaviy axborot vositalari bilan ishlash

³ G‘affarova G.G‘. Murakkab tizimlarda axborot generatsiyasining falsafiy-metodologik asoslari. – Toshkent: O‘zMU, 2019. – B. 6-8.

madaniyatini o'rgatishdan boshlanadi"⁴. Bu fikr ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan axborotning axloqiy determinatsiyasiga urg'u beradi. Raqamli makonda faoliyat yuritayotgan yoshlar uchun axborotni tanlash, baholash va undan foydalana olish madaniyati ma'naviy yetuklik mezoni sifatida namoyon bo'ladi. Tanqidiy jihatdan qaralganda, Primovning yondashuvida muhim g'oya — axborot immuniteti — ijtimoiy ongning yangi falsafiy kategoriyasiga aylanishi mumkin. Chunki axborot immuniteti shunchaki himoya mexanizmi emas, balki shaxsning tanqidiy tafakkuri, axborotni baholash qobiliyati va ijtimoiy mas'uliyatining o'lchovidir. M. Normamatova axborot makonining raqamli transformatsiyasini inson tafakkurining yangi bosqichi sifatida talqin etib, "Raqamli kommunikatsiya muhitida inson tafakkuri virtual va real borliq o'rtasida yangi ontologik muvozanatga erishmoqda"⁵ deydi. Bu fikr ommaviy axborot vositalarining raqamli shakli — ijtimoiy tarmoqlar, platformalar, bloglar va media-servislarning — inson ijtimoiy ongidagi yangi mavjudlik sifatini anglatadi. Falsafiy tahlilda bu holat insonni "axborot mavjudot" sifatida talqin etish zaruratini yuzaga keltiradi. Ammo tanqidiy nuqtai nazardan, Normamatovanning g'oyasida insonning bu muhitdagi o'z-o'zini yo'qotish xavfi, ya'ni "virtual giyohvandlik" hodisasi yetarlicha baholanmagan. Shuning uchun raqamli madaniyatda shaxsning axborot mas'uliyati, axloqiy immuniteti va tanqidiy ongini mustahkamlash masalasi ijtimoiy falsafaning markaziy vazifalaridan biridir.

T. Ergashev axborotlashgan jamiyatda yoshlar tafakkuri va ijtimoiy faolligini tahlil etar ekan, "Raqamli platformalar yoshlarning ijtimoiy ongini shakllantirishda yangi imkoniyatlar ochmoqda, ammo ularni ongli va tanqidiy foydalanish madaniyatini o'rgatish zarur"⁶ deya ta'kidlaydi. Bu fikr ijtimoiy falsafa uchun dolzarb, chunki u axborot madaniyatini shunchaki texnik kompetensiya emas, balki ma'naviy-intellektual mas'uliyat sifatida ko'rsatadi. Raqamli platformalarning ijobiy tomoni shundaki, ular global bilish imkoniyatlarini ochadi, lekin ularning salbiy jihati — inson tafakkurida yuz beradigan "axborot ortig'chalik" (information overload) va ma'naviy charchash hodisalaridir. Falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, bu muammolarning ildizi axborot madaniyatining yetarlicha rivojlanmaganligidadir. A. Khudayberdiyev raqamli axborot makonida yoshlarning xavfsizligini ijtimoiy falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilib, "Axborot muhitida yoshlarning tafakkurini himoya qilish, ularni manipulyatsiya va axborot zo'ravonligidan asrash oila, ta'lim va jamiyatning integratsion faoliyatiga bog'liq"⁷ deb yozadi. Bu yondashuv axborot madaniyatining ijtimoiy mexanizmlarini aniqlab beradi. Falsafiy tahlil nuqtai nazaridan bu fikr insonning axborot makonidagi erkinligini ijtimoiy mas'uliyat bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Tanqidiy jihatdan, bu nazariya axborot makonidagi shaxsning individual erkinligi bilan ijtimoiy nazorat o'rtasidagi muvozanatni topish zarurligini ham anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar yoshlar axborot madaniyatini shakllantirishda ikki

⁴ Primov B.A. Axborot oqimi jadallashuvining yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ta'siri. – Toshkent: TDIU, 2020. – B. 8-9.

⁵ Normamatova M.N. Virtualistikada postnoklassik epistemologiya g'oyalari. – Samarqand: SamDU, 2018. – B. 6-8.

⁶ Ergashev T.E. Axborotlashgan jamiyat sharoitida yoshlar innovatsion tafakkurining shakllanishi. – Samarqand: SamDU, 2021. – B. 11-13.

⁷ Khudayberdiyev A.K. O'zbekiston talaba-yoshlarining axborot xavfsizligini ta'minlashning ijtimoiy-falsafiy jihatlari. – Toshkent: O'zMU, 2020. – B. 6-7.

qirrali fenomen sifatida namoyon bo‘ladi: ular bir tomondan bilim, tafakkur va global ongni kengaytiradi, ikkinchi tomondan esa, ma’naviy degradatsiya, axborot manipulyatsiyasi va sun’iy identitet yaratish xavfini keltirib chiqaradi. Shunday ekan, axborot madaniyatini faqat texnik yoki kommunikativ kompetensiya sifatida emas, balki insonning ijtimoiy mohiyatini, axloqiy erkinligini va tanqidiy tafakkurini ifoda etuvchi falsafiy kategoriya sifatida tahlil etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – Москва: Академия, 1999. – С. 62–67.
2. Тоффлер Е. Третья волна. – Москва: АСТ, 2002. – С. 172–176.
3. G‘affarova G.G‘. Murakkab tizimlarda axborot generatsiyasining falsafiy-metodologik asoslari. – Toshkent: O‘zMU, 2019. – B. 6-8.
4. Primov B.A. Axborot oqimi jadallashuvining yoshlar ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga ta’siri. – Toshkent: TDIU, 2020. – B. 8-9.
5. Normamatova M.N. Virtualistikada postnoklassik epistemologiya g‘oyalari. – Samarqand: SamDU, 2018. – B. 6-8.
6. Ergashev T.E. Axborotlashgan jamiyat sharoitida yoshlar innovatsion tafakkurining shakllanishi. – Samarqand: SamDU, 2021. – B. 11-13.
7. Khudayberdiyev A.K. O‘zbekiston talaba-yoshlarining axborot xavfsizligini ta’minlashning ijtimoiy-falsafiy jihatlari. – Toshkent: O‘zMU, 2020. – B. 6-7.